МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра цивільного права та правового забезпечення економічної діяльності

ОЦІНЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Аналітичний огляд

Київ - 2026

УДК [338.24::351.863]:303.73

Авторський колектив

Ганна КОЗАЧЕНКО − професор кафедри цивільного права та правового забезпечення економічної діяльності НАВС, доктор економічних наук, професор;

Ігор АНДРУЩЕНКО − професор кафедри цивільного права та правового забезпечення економічної діяльності НАВС, кандидат юридичних наук, професор;

Анатолій ФАЇЗОВ − професор кафедри цивільного права та правового забезпечення економічної діяльності НАВС, кандидат економічних наук, доцент.

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ від 17.11.2026 року (протокол № 11).

Рецензенти

Євген ОВЧАРЕНКО – професор кафедри публічного управління, менеджменту та маркетингу Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, доктор економічних наук, професор;

Лариса ГЕРАСИМЕНКО – завідувач кафедри оперативно-розшукової діяльності НАВС, кандидат юридичних наук, професор.

Аналітичний огляд присвячено теоретичному осмисленню поняття «національна економічна безпека» та систематизації основних підходів до її оцінювання.

Досліджено гносеологічний статус поняття «національна економічна безпека» розкрито його категоріальний апарат, генеза та роль у сучасній економічній безпекології макрорівня. Основну увагу приділено аналізу методологічних інструментів оцінювання національної економічної безпеки. Детально розглянуто компонентний (атомарний) підхід, за яким оцінювання національної економічної безпеки виходить з опису стану джерел її забезпечення, ціннісний підхід, за яким оцінки національної економічної безпеки визначаються за місцем національної економіки у світовій економічній системі, конструктний підхід, за яким національна економічна безпека оцінюється за головними конструктами визначення змісту цього поняття, компаративний аналіз, що передбачає оцінювання економічної безпеки держави за результатами порівняння балів аналізованих країн, отриманих за індексами та субіндексами міжнародних індексних систем.

Матеріали огляду становлять практичну та теоретичну цінність для науковців, аналітиків у сфері економічної безпекології макрорівня та фахівців з макроекономічної економічної безпеки.

Козаченко Г.В., Андрущенко І.Г., Фаїзов А.В. Оцінювання національної економічної безпеки : аналітичний огляд. К. : Нац. акад. внутр. справ, 2026. 42 с.

©Національна академія внутрішніх справ, 2026 рік

ЗМІСТ

С.

Вступ. 4

1. Гносеологічний статус поняття «національна економічна безпека». 7

2. Національна економічна безпека та економічна безпека держави: взаємозв'язок та взаємозумовленість. 10

3. Підходи до оцінювання національної економічної безпеки. 11

3.1. Компонентний (або атомарний) підхід. 12

3.2. Ціннісний підхід. 17

3.3. Конструктний підхід. 22

3.4. Компаративний аналіз. 26

Висновки. 35

Список використаних джерел. 39

Вступ

Оцінювання будь-якого об’єкта (системи, процесу, явища, ситуації тощо) є важливим етапом майбутнього ухвалення рішень щодо його стану, напрямів подальшого розвитку з урахуванням характеристик та особливостей об’єкта. Оцінювання надає змогу встановити каузальні зв'язки між такими рішеннями та потенційно можливими результатами їхньої реалізації. Саме результати оцінювання об’єкта є вагомою складовою основних вихідних положень ухвалення управлінських рішень на всіх рівнях соціально-економічної системи держави.

У загальному сенсі оцінювання становить собою процес встановлення значимості об’єкта (чи його структурного елемента), явища, визначення їхніх кількісних параметрів або надання якісного опису за певними критеріями або метриками [1].

Результативність оцінювання будь-якого об’єкта формується завдяки дотриманню низки вимог, до найважливіших з яких належать:

чітке визначення змісту оцінюваного об’єкта (системи, процесу, явища, ситуації тощо), що слугує підставою визначення обсягу та видів інформації для отримання його проміжних та кінцевих оцінок;

наявність якісної інформації про об’єкт, з числа характеристик якої важлива роль належить достовірності та повноті використовуваних даних;

наявність методологічно вивіреної бази оцінювання, що становить собою сукупність принципів, яких необхідно дотримуватися в межах вибраного підходу до оцінювання, його інструментарій (методи, алгоритми, процедури та операції зі збору вихідних даних та їхнього оброблення), використання якого надає змогу отримати проміжні та кінцеві оцінки об’єкта за встановленими правилами ідентифікації результатів проміжних та кінцевих розрахунків;

рівень кваліфікації оцінювачів, завдяки якому методологічно коректно використовуватимуться інструментарій оцінювання об’єкта, правила

ідентифікації отриманих оцінок та зрештою буде забезпечена відповідність отриманих оцінок об’єкта первинно поставленим цілям оцінювання.

За дотримання зазначених вимог, незважаючи на притаманні оцінюванню суб’єктність та суб’єктивність, певну відносність оцінок та їхню зміну у часі, можна отримати кількісний, квазікількісний та якісний опис об’єкта (його стану, характеристик, ознак, відповідності встановленим критеріям і зрештою значення в досліджуваній області).

Поняття «оцінювання» належить до таких, що потребують уточнення щодо конкретного об’єкта (або виду об’єкта).

Об’єктом оцінювання в аналітичному огляді є національна економічна безпека, що виступає матеріальною основою загальної національної безпеки держави.

Оцінки національної економічної безпеки (нехай і переважною мірою ретроспективні) мають велике значення для державного регулювання економіки. Саме тому в її оцінюванні особливу увагу необхідно приділити методичні базі, від якості якої безпосередньо залежить якість оцінок національної економічної безпеки.

Мета аналітичного огляду полягає у системному дослідженні, критичному аналізі та порівняльній характеристиці сучасних підходів до оцінювання національної економічної безпеки.

Для досягнення поставленої мети аналітичного огляду вирішено такі наукові завдання:

визначити денотативне значення (сутнісний зміст) поняття «національна економічна безпека»;

проаналізувати гносеологічний статус поняття «національна економічна безпека»;

надати критичний опис сучасних підходів до оцінювання національної економічної безпеки;

виявити та проаналізувати переваги та обмеження сучасних підходів до оцінювання національної економічної безпеки.

Значення методичної бази оцінювання національної економічної безпеки, її оцінок, їхня роль в ухваленні рішень щодо її зміцнення зумовили необхідність підготовки виконаного аналітичного огляду.

1. Гносеологічний статус поняття «національна економічна безпека»

Оцінюванню національної економічної безпеки має передувати чітке визначення денотативного значення (або сутнісного змісту) поняття «національна економічна безпека» (об'єктивне, пряме, нейтральне значення поняття).

Сутнісній зміст досліджуваного поняття – «національна економічна безпека» – визначальною мірою залежить від його гносеологічного статусу [2, с. 32], який, власне визначає його природу, рівень об’єктивності та закономірності пізнання як категорії економічної безпекології, роль, місце та функцію цього поняття у цій новітній науковій системі, тобто розкриває сутність цього поняття з погляду економічної безпекології, методи та способи його дослідження, які мають використовуватися в оцінюванні, і певною мірою відображає потенційне призначення та сферу застосування отриманих оцінок. Тобто гносеологічний статус поняття відображає його місце, роль та пізнавальну цінність у системі наукових знань певної галузі.

Дослідження гносеології формування поняття «національна безпека» проводяться протягом усього часу формування економічної безпекології як новітньої наукової системи (наприклад, наукові праці [3-6]). Спираючись на положення цих наукових праць, а також наукові праці Національного інституту стратегічних досліджень (Власюк О.С., Сухоруков А.І., Харазішвілі Ю.М.) з проблематики національної економічної безпеки, в аналітичному огляді визначено гносеологічний статус поняття «національна економічна безпека». Цей статус потрібен для того, щоб показати, що це поняття не є випадковим чи публіцистичним штампом, а має чітко окреслений науковий зміст і методологічну вагу, що є результатом трансформації поняття у повноцінну наукову категорію міждисциплінарного характеру, що перебуває на стику економічної теорії, державного управління та економічної безпекології. Як наукова категорія «національна економічна безпека» є широким, базовим поняттям, навколо якого сформувалася новітня наукова система – економічна

безпекологія, якому підпорядковується сукупність взаємопов’заних понять («загроза», «ризик», «порогове значення», «фінансова безпека», «економічний суверенітет» тощо).

Гносеологічний статус поняття «національна економічна безпека» надає змогу отримати відповідь на чотири ключові питання:

генеза поняття: це базове, фундаментальне поняття чи похідне від інших дисциплін, тобто є результатом наукової експансії:

рівень абстракції: воно є загальнонауковою категорією, міждисциплінарним концептом чи вузькоспеціалізованим прикладним терміном;

пізнавальна (евристична) функція: як саме це поняття допомагає дослідникам вивчати реальність: воно слугує просто описом явища чи є повноцінним аналітичним інструментом для вимірювання та прогнозування безпекозабезпечувальних процесів в державі, зокрема в національній економіці;

місце в категоріальному апараті економічної безпекології: співвідношення поняття із суміжними термінами (наприклад, з поняттями «економічна безпека держави», «національна безпека», «економічний суверенітет» чи «економічна стійкість»).

Необхідність визначення гносеологічного статусу поняття «національна економічна безпека» зумовлена його складною архітектонікою, що зумовлює відмову від методологічної однобічності у дослідженні сутнісного змісту цього поняття. Адже залежно від гносеологічного статусу поняття «національна економічна безпека» можна розглядати як умову функціонування та розвитку національної економіки, як її характеристику або як її стан, який є підстави розглядати як результат державного регулювання економіки (табл. 1).

Поняття «національна економічна безпека» абсолютно правомірно має декілька гносеологічних статусів, причому, взаємопов'язаних. Гносеологічні статуси поняття «національна економічна безпека» не відірвані один від одного, а навпаки, переходять один в одного. Наприклад, національна економічна безпека як умова дозволяє запустити у національній економіці різного характеру реформи, результати яких вплинуть на національну економічну безпеку як

характеристику національної економіки, що зрештою зумовить її перехід до якісно нового стану, який становитиме одну з вихідних умов забезпечення національної економічної безпеки.

Таблиця 1

Гносеологічний статус поняття «національна економічна безпека»

Гносеологічний статус	Сутність
Статичний або превентивний статус	Національна економічна безпека розглядається ***як умова***, необхідна для нормального функціонування та розвитку національної економіки і, відповідно для забезпечення економічного суверенітету та стабільного соціально-економічного розвитку держави. За відсутності цієї умови вкрай ускладнена реалізація інших функцій держави
Дескриптивний або якісний статус	Національна економічна безпека розглядається як ***характеристика*** національної економіки – її здатність протистояти зовнішнім та внутрішнім загрозам, захистити національні економічні інтереси
Телеологічний або цільовий статус	Національна економічна безпека розглядається ***як її стан*** (бажаний, прийнятний, планований), що є результатом ефективного державного управління, реалізації державної економічної політики та впровадження захисних механізмів

Складено авторами.

З гносеологічної точки зору національна економічна безпека є складною, полідисциплінарною та динамічною науковою категорією економічної безпекології, що знаходиться на перетині економічної теорії, теорії національної безпеки, державного управління, правознавства та політології, про що свідчить наявність майже рівних між собою гносеологічних статусів цього поняття.

Таким чином, гносеологічний аналіз поняття «національна економічна безпека» вирішальною мірою концептуалізує (тобто сприймає та описує) методологічний базис її оцінювання, інтерпретації отриманих оцінок, їхнє призначення та подальше використання в межах державного управління.

2. Національна економічна безпека та економічна безпека держави: взаємозв'язок та взаємозумовленість

В оцінюванні національної економічної безпеки не можна залишити осторонь взаємозв'язок цієї категорії з поняттям «економічна безпека держави»[1].

Хронологічно саме поняття «економічна безпека держави» першим з'явилося у вітчизняній економічній безпекології (початок 90-х років минулого століття). Основи дослідження економічної безпеки держави закладено в наукових працях Г.А. Пастернак-Таранушенка [7-9]. Протягом усього часу уведення поняття «економічна безпека держави» зміст його визначення поступово трансформувався у зв'язку зі змінами, що відбувалися в економіці України, в умовах та обставинах її розвитку. Процес цієї трансформації, аналіз численних визначень змісту поняття «економічна безпека держави» та пояснення відсутності єдиного підходу до його визначення надано у численних наукових публікаціях (наприклад, [10-12]).

Еволюція положень безпекознавства, формування економічної безпекології як новітньої наукової системи, перехід від суто «державницького» підходу до ширшого – національного, який об'єднує інтереси особи, суспільства та держави разом, зумовили наприкінці 90-х років минулого століття і на початку 2000-х років виникнення поняття «національна економічна безпека», сутність якого розкрито в низці наукових праць того і пізнішого часу [13-18]). Остаточне нормативне та наукове закріплення поняття «національна економічна безпека» (або «економічна безпека як складова національної безпеки») отримало з прийняттям Закону України «Про основи національної безпеки України» у 2003 р. (втратив чинність 08.07.2018 у зв'язку з набранням чинності новим базовим Законом України «Про національну безпеку України» № 2469-VIII від 21.06.2018).

---

[1] В економічній безпекології «економічна безпека держави» має дуалістичний статус: у вузькому, прикладному та нормативно-правовому сенсі вона виступає як поняття, а в широкому, теоретико-методологічному вимірі –як повноцінна наукова категорія.

Дослідження, проведені авторами, надали змогу стверджувати про відмінність аналізованих понять: якщо національна економічна безпека – це стан економіки держави, який визначається контекстом її дослідження, то зміст поняття «економічна безпека держави» зумовлений його гносеологічним статусом [19]. Тобто зміст аналізованих понять не є однозначним, а залежить від вибраного у дослідженні контекстного підходу до змісту цих понять, що і пояснює наявність кількох підходів до їхнього оцінювання.

3. Підходи до оцінювання національної економічної безпеки

Уведення до наукового обігу категорії «національна економічна безпека» як самостійної категорії економічної безпекології і згодом її поширення актуалізувало дослідження щодо її оцінювання, на перших кроках якого спостерігалася спроба використати вже наявні підходи до оцінювання економічної безпеки держави, що хронологічно з’явилися першими. Але згодом науковці дійшли висновку, що адаптація наявних підходів до оцінювання економічної безпеки держави до оцінювання національної економічної безпеки задовільних результатів не дала. Саме тому в економічній безпекології макрорівня за її естиметологічним напрямом розпочалося формування підходів до оцінювання національної економічної безпеки. У теперішній час вже є підстави стверджувати про в цілому сформований методологічний базис оцінювання національної економічної безпеки, в межах якого склалося декілька достатньою мірою обґрунтованих підходів до її оцінювання.

Методологічний базис оцінювання національної економічної безпеки визначає в тому числі підходи до оцінювання, які зумовлюють його наукову логіку з позиції контексту розгляду поняття «національна економічна безпека» та його гносеологічного статусу, а також склад та правила використання методичного базису оцінювання.

У науковій літературі (наприклад, [20]) під методологією розуміють систему принципів і підходів, тоді як методичний базис виступає конкретним інструментарієм реалізації методологічного базису оцінювання

Методичний базис – конкретний інструментарій методологічного базису оцінювання будь-якого об’єкта або процесу – становить собою систему методів, прийомів, алгоритмів та процедур, які використовуються для збору та оброблення первинних даних та інтерпретації отриманих оцінок. Тобто методичний базис оцінювання національної економічної безпеки є інструментальним втіленням його методології.

Як показали дослідження авторів, відмінність понять «економічна безпека держави» та «національна економічна безпека» значною мірою ускладнює (якщо не унеможливлює) використання методичної бази з оцінювання економічної безпеки держави, положення якої вже певною мірою устоялися, в оцінюванні національної економічної безпеки [19]. Тому в економічній безпекології макрорівня за її естиметологічним напрямом вже з’явилися достатньою мірою обґрунтовані положення з оцінювання саме національної економічної безпеки.

Загальну характеристику сучасних підходів до оцінювання національної економічної безпеки надано у табл. 2.

3.1. Компонентний (атомарний) підхід

Компонентний (атомарний) підхід базується на твердженні, що національну економічну безпеку визначають стан її джерел, а тому оцінювання національної економічної безпеки має виходити з опису стану джерел її забезпечення [21].

Для кількісного опису стану джерел забезпечення національної економічної безпеки авторами цього підходу відібрано сукупність показників динаміки їхніх абсолютних або відносних значень (ланцюжкові індекси) з урахуванням знаку динаміки (табл. 3).

Таблиця 2

Загальна характеристика сучасних підходів до оцінювання національної економічної безпеки

Підхід до оцінювання	Сутність підходу	Гносеологічний статус поняття «національна економічна безпека»
Компонентний (або атомарний)	Оцінювання національної економічної безпеки за станом джерел забезпечення національної економічної безпеки	Статичний або превентивний статус
Ціннісний	Оцінювання національної економічної безпеки за місцем національної економіки у світовій економічній системі або в її окремій підсистемі	Дескриптивний або якісний статус
Конструктний підхід	Оцінювання національної економічної безпеки за головними конструктами визначення змісту поняття «національна економічна безпека»	Телеологічний або цільовий статус
Компаративний аналіз	Оцінювання економічної безпеки держави за результатами порівняння кількості балів, отриманих аналізованими країнами за індексами та субіндексами відібраних міжнародних індексних систем	Телеологічний або цільовий статус

Складено авторами за результатами аналізу [19,21,22,25].

З даних табл. 3 видно, що кількість показників для опису кожного з джерел забезпечення національної економічної безпеки невелика, до того ж їх відібрано з урахуванням розроблених авторами підходу вимог [21].

В обчисленні та представленні показників оцінювання національної економічної безпеки України використано індексний та індикаторний методи:

індексний метод надав авторам підходу змогу порівняти у динаміці стан окремих компонентів національної економічної безпеки шляхом приведення відібраних для аналізу показників до деякої загальної єдності – індексів. Переважна більшість індексів є показниками-симулянтами, але і показники-стимулянти непоодинокі;

Таблиця 3

Показники оцінювання стану джерел
забезпечення національної економічної безпеки

Джерело національної економічної безпеки	Показник	Призначення показника
1. Економічна незалежність національної економіки	1.1 Співвідношення експорту та імпорту, частки од.	Характеризує сальдо зовнішньої торгівлі товарами і послугами
	1.2 Сукупний державний борг країни, % до ВВП	Характеризує всі зобов'язання, які держава має перед іноземними та внутрішніми (громадяни, підприємства і фінансові установи країни)кредиторами, і фінансову стійкість країни
	1.3 Питома вага збиткових підприємств у загальній їх кількості, %	Характеризує ефективність господарської діяльності і фінансове становище бізнесу в країні
	1.4 Частка валового нагромадження основного капіталу у ВВП, %	Характеризує частину ВВП країни, що витрачається на збільшення основного капіталу (виробничих засобів, машин, обладнання тощо),рівень інвестицій у розвиток виробництва та підтримку економічного зростання
2. Залученість національної економіки до світової економічної системи	2.1 Експорт товарів та послуг у ВВП, %	Характеризує обсяг продажів товарів і послуг за межі країни для отримання прибутку та збільшення валютних резервів і в такий спосіб присутність економіки країни на світовому ринку
	2.2 Імпорт товарів та послуг у ВВП, %	Характеризує обсяг товарів та послуг, які країна приймає з-за кордону для використання в своїй економіці і в такий спосіб роль країни в міжнародній торгівлі
	2.3 Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) (без урахування реінвестування доходів), % до ВВП	Характеризує довгострокові інвестиції компаній-нерезидентів в економіку України
	2.4 Round tripping інвестування, % до загального обсягу ПІІ	Характеризує реінвестування капіталу в країні походження через інвестування round tripping (спрямування резидентами за кордон коштів, які потім вертаються в країну у вигляді прямих іноземних інвестицій)

Продовження табл. 3

Джерело національної економічної безпеки	Показник	Призначення показника
3. Стійкість розвитку національної економіки	3.1 Динаміка ВВП, %	У загальному вигляді характеризує стан національної економіки
	3.2 Динаміка ВВП на душу населення, %	Характеризує рівень соціально-економічного розвитку країни та його динаміку
	3.3 Частка експорту товарів з використанням у виробництві технологій високого та середньовисокого рівня в загальному обсязі експорту товарів, %	Характеризує загальний рівень технологій в країні,складність та диверсифікованість товарів, які країна експортує
	3.4 Наукоємність ВВП України, % до ВВП	Характеризує витрати країни на дослідження та розробки за усіма джерелами
4. Запас фінансової міцності національної економіки	4.1 Офіційні міжнародні (золотовалютні) резерви, грошові од.	Характеризує спроможність країни щодо стабілізації валютного курсу та економічної безпеки країни
	4.2 Ставка рефінансування, %	Характеризує спроможність країни до регулювання грошового ринку та інфляції. є орієнтиром для суб'єктів грошово-кредитного ринку щодо вартості залучених та розміщених грошових ресурсів
	4.3 Рівень інфляції, %	Відображає зростання загального рівня цін на товари та послуги протягом певного періоду часу, зниження покупної спроможності грошей
	4.4 Рівень безробіття (питома вага безробітних в економічно активному населенні), %	Характеризує питому вагу людей працездатного віку, які не мають роботи з певних причин і шукають її

Джерело: [21].

за допомогою індикаторного методу здійснено порівняння індексів національної економічної безпеки з їхнім граничним значенням. Мінімальним граничним значенням індексів, тобто їхнім індикатором є 1. Відхилення від 1 у

більшу чи меншу сторону свідчать про позитивну або негативну динаміку стану національної економічної безпеки.

Верифікацію компонентного (атомарного) підходу до оцінювання національної економічної безпеки у [21] проведено з використанням динаміки індексів вибраних показників за даними 2019-2021 рр., тобто за даними передвоєнних років. Автори підходу вважають, що верифікація підходу за даними років війни позбавлена сенсу, адже ситуація є нестандартною, що, очевидно, потребує інших методичних підходів до оцінювання національної економічної безпеки.

Для структурування достатньо великого масиву індексів показників, спрощення їхнього сприйняття, демонстрації взаємозв'язків та взаємовпливу показників авторами компонентного (атомарного) підходу до оцінювання національної економічної безпеки використано візуалізацію індексів показників у вигляді лінійного профілю.

Отже, за результати аналізу компонентного (атомарного) підходу до оцінювання національної економічної безпеки доречні такі висновки.

Оцінювання національної економічної безпеки за компонентним (атомарним) підходом базується на оцінюванні стану джерел її забезпечення.

Компонентний (атомарний) підхід розроблено безпосередньо для оцінювання національної економічної безпеки. Такий підхід дозволяє подолати обмеження класичних підходів (наприклад, функціонального) шляхом переходу від застарілих формалізованих інтегральних оцінок до гнучкого аналізу стану джерел забезпечення національної економічної безпеки. Такий перехід дозволив уникнути загального характеру інтегральних оцінок національної економічної безпеки, оцінити стан джерел її забезпечення, що посилює праксеологічну цінність підходу та перетворює його на практичний інструмент для прийняття управлінських рішень у сфері забезпечення національної безпеки.

Компонентний (атомарний) підхід є доволі гнучким у застосуванні, оскільки дозволяє визначити з подальшим оцінюванням стану джерела забезпечення національної економічної безпеки залежно від ситуації, що

складається в національній економіці, у тому числі під впливом процесів та явищ у світовій економічній системі та в умовах високого рівня невизначеності і системних шоків.

Використання компонентного (атомарного) підходу доречно Міністерством економіки та довкілля України, Міністерством фінансів України та Національного банку України при розробленні заходів зі зміцнення національної економічної безпеки.

Переваги та обмеження компонентного (атомарного) підходу до оцінювання національної економічної безпеки за результатами його верифікації визначено за [21] і надано у табл. 4.

3.2. Ціннісний підхід

Національна економічна безпека держави за ціннісним підходом визначає її місце у світовій економічній системі або в її окремій підсистемі, що залежить від наявності та інтенсивності прояву низки характеристик національної економіки (економічна незалежність країни, економічна самодостатність, внутрішня економічна стабільність, задоволення ключових економічних інтересів держави), а також міцності, надійності та взаємозалежності зв'язків з іншими елементами системи або її підсистем [19].

Зміст цього підходу, використаний інструментарій оцінювання, правила інтерпретації отриманих оцінок докладно викладено у статті [19].

Для оцінювання національної економічної безпеки за ціннісним підходом використано комплекс показників макрорівня у різних вимірниках (табл. 5). Для забезпечення їхньої єдності та можливості проведення компаративного аналізу показники представлено у відносному вигляді – у відсотках до ВВП.

Таблиця 4

Переваги та обмеження компонентного (атомарного) підходу до оцінювання національної економічної безпеки

Переваги	Обмеження
Акцентування уваги на стані джерел забезпечення національної економічної безпеки, знання чого надає можливість отримання прогнозних оцінок національної економічної безпеки	Відсутність чітких правил до вибору первинних оцінних показників стану джерел забезпечення національної економічної безпеки або їхньої детермінованої закірпленості, що зумовлює вільність їхнього вибору, яка може вплинути на результати дескриптивного аналізу отриманих оцінок
Використання відносних показників, нормованих щодо ВВП, що забезпечує порівнюваність оцінок національної економічної безпеки у динаміці	Використання як бази розрахунків оцінних показників ВВП, коливання значення якого здатне вплинути на підсумкові розрахунки навіть за незмінності абсолютних показників конкретного джерела забезпечення національної економічної безпеки
Відмова від агрегування різнорідних показників у єдиний інтегральний індекс (що притаманно більшості підходів), адже математичне згортання індикаторів «маскує» критичні локальні загрози та спотворює реальний стан безпеки	Орієнтація підходу на макроекономічні показники та кількісні індикатори, що залишає поза межами уваги якісні (інституційні, регуляторні, соціогуманітарні) аспекти національної економічної безпеки
Візуалізація оцінок національної економічної безпеки шляхом побудови лінійного профілю, що унаочнює взаємозв'язки та взаємовплив показників стану джерел забезпечення національної економічної безпеки та спрощує сприйняття достатньо великого масиву індексів показників	
Виявлення причин поточного рівня національної економічної безпеки шляхом оцінювання стану джерел її забезпечення	

Складено за результатами аналізу [21].

Таблиця 5

Показники для оцінювання національної
економічної безпеки України за ціннісним підходом

Показник	Призначення показника в контексті підходу
Сукупний державний борг України	Характеризує фінансову залежність від зовнішніх кредиторів, високий рівень якої, з одного боку, загрожує економічній незалежності держави, а, з іншого, посилює зацікавленість кредиторів у відновленні платоспроможності країни, що можливе за умови її економічного зростання
Зовнішній державний борг	Характеризує залежність економіки держави від іноземних кредиторів (країн, міжнародних організацій), обмежує суверенітет в ухваленні економічних рішень і знижує кредитний рейтинг при виникненні проблем у поверненні кредитів
Прямі іноземні інвестиції до України	Характеризує зацікавленість інвесторів у присутності в національній економіці, масштаб міжнародної співпраці, можливість отримання нових технологій, нових практик корпоративного управління тощо
Прямі іноземні інвестиції з України	Характеризує, з одного боку, інвестиційні можливості країни, а, з іншого, зацікавленість економік інших країн у залученні українських інвестицій і в цілому – масштаб участі національної економіки у міжнародному поділі праці
Золотовалютні резерви	Характеризує спроможність та можливості країни захистити економіку від наслідків реалізації різноманітних загроз
Експорт товарів та послуг	Характеризує участь країни у міжнародному поділі праці, можливість отримання валютних надходжень
Імпорт товарів та послуг	Характеризує залежність національної економіки від окремих видів товарів, участь країни у міжнародному поділі праці, впливає на діяльність вітчизняних товаровиробників
Загальний обсяг експорту зернових та олійних культур	Характеризує значення України у світовому експорті продовольства
Видатки загального бюджету на оборону	Характеризує спроможність держави (спільно з іншими процесами) задовольнити матеріальні потреби системи національної оборони
Дефіцит (відкритий) державного бюджету	Характеризує ймовірність посилення інфляції та економічної нестабільності в країні, що знижує її інвестиційну привабливість та посилює залежність економіки від дій країн-партнерів і країн-конкурентів.

Джерело: [19].

Спосіб представлення оцінних показників зумовлює їхню залежність від їхніх значень у грошовому вимірі та обсягу ВВП, а тому – унеможливлює визначення індикаторів вибраних показників оцінювання національної економічної безпеки (максимально або мінімально можливих значень показників) та застосування різноманітних способів узагальнення отриманих оцінок і, відповідно, графічних методів їхнього представлення.

Тому для отримання за ціннісним підходом результуючої оцінки національної економічної безпеки використано дескриптивний аналіз.

Верифікацію ціннісного підходу до оцінювання національної економічної безпеки, інтерпретацію отриманих оцінок та висновки щодо їхніх значень надано в [19].

Отже, за результатами аналізу сутності ціннісного підходу до оцінювання національної економічної безпеки та результатів його верифікації доцільні такі висновки.

Ціннісний підхід до оцінювання національної економічної безпеки є результатом переосмислення традиційних підходів до оцінювання макроекономічної безпеки, а тому теоретичний фундамент підходу вирізняється зміною традиційної парадигми в естиметологічному напрямі економічної безпекології макрорівня.

Автори ціннісного підходу відмовилися від суто статистичного накопичення показників чи оцінювання загроз національній економіці, пропонуючи оцінювати національну економічну безпеку крізь призму позиціонування національної економіки у світовій системі та привабливість для партнерів/інвесторів, що надало змогу адаптувати загальні постулати естеметології до такого макроекономічного явища як національна економічна безпека шляхом забезпечення єдності її оцінювання, що вирішує давню проблему нормування різнопланових економічних індикаторів.

Ціннісний підхід до оцінювання національної економічної безпеки є підстави вважати важливим внеском до вітчизняної естиметології економічної безпекології макрорівня.

Переваги та обмеження ціннісного підходу до оцінювання національної економічної безпеки за результатами його верифікації визначено за [19] і надано у табл. 6.

Таблиця 6

Переваги та обмеження ціннісного підходу до оцінювання національної економічної безпеки

Переваги	Обмеження
Відмова в оцінюванні національної економічної безпеки від позиції лише внутрішніх досягнень в економіці	Відсутність чітких правил до вибору первинних оцінних показників, що зумовлює вільність їхнього вибору, яка може вплинути на результати дескриптивного аналізу отриманих оцінок
Вихід оцінювання за межі вузької оцінної спеціалізації, оцінювання у взаємодії з іншими елементами світової економічної системи в рамках сучасної структури міжнародних економічних відносин	Значення оцінних показників у % до ВВП значною мірою залежить від величини ВВП навіть при збереженні у грошовому вимірі первинного показника.
Можливість окреслення напрямів посилення цінності та значення національної економії для світової економічної системи, що сьогодні є головною підставою міжнародної підтримки та допомоги у випадку настання форс-мажорних обставин	Ретроспективний характер оцінок національної економічної безпеки через використання статистичних оцінних показників
Можливість отримання прогнозних оцінок національної економічної безпеки з використанням прогнозованих значень оцінних показників (адже показники є статистичними, що полегшує їхнє прогнозування)	

Складено за результатами аналізу [19].

3.3. Конструктний підхід

Конструктний підхід розроблено для оцінювання економічної безпеки держави [22], але його логіка надає можливість застосовувати підхід до оцінювання національної економічної безпеки. Саме тому цей підхід включено до аналітичного огляду.

Конструктний підхід передбачає виділення конструктів у змісті поняття «економічна безпека держави» і подальшу їхню операціоналізацію шляхом уведення низки показників для кожного з конструктів.

Конструкти для оцінювання економічної безпеки держави формуються виходячи з вибраного визначення змісту цього поняття з наявної множини визначень. Адже жодне визначення змісту поняття «економічна безпека держави» з наявної їхньої множини немає підстав визнати невірним або некоректним, можливо лише зазначати на його повноту або інші характеристики.

За результатами аналізу та узагальнення наявних визначень змісту поняття «економічна безпека держави» автори конструктного підходу вибрали таке: стан економіки держави, за якого загалом задоволено економічні інтереси держави, забезпечено достойний рівень життя населення та стійкість економіки. У такому визначенні змісту поняття «економічна безпека держави» авторами підходу виділено три конструкти, які адекватні (відповідають) визначенню змісту цього поняття:

задоволення економічних інтересів держави;

забезпечення достойних умов життя населення країни;

стійкість національної економіки [22].

Надані конструкти категорії «економічна безпека держави» по суті визначають вимоги до економіки держави, за виконання яких можна вважати її певною мірою убезпеченою.

Для операціоналізації конструктів за кожним з них відібрано декілька первинних кількісних показників у темпоральній формі [22].

Пропонований авторами конструктного підходу склад показників за конструктами змісту поняття «економічна безпека держави» надано у табл. 7.

Таблиця 7

Показники для оцінювання економічної безпеки держави
за конструктами змісту поняття «економічна безпека держави»

Конструкт категорії «економічна безпека держави»	Показники	Характеристика показника
Конструкт 1 Задоволення економічних інтересів держави	П11 Обсяг прямих іноземних інвестицій	Стимулянта
	П12 Сальдо прямих іноземних інвестицій	Дестимулянта
	П13 Співвідношення експорту та імпорту товарів та послуг	Стимулянта
	П14 Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промисловості	Стимулянта
	П15 Частка власних джерел у балансі паливно-енергетичних ресурсів держави	Стимулянта
Конструкт 2 Забезпечення достойних умов життя населення країни	П21 Наявний дохід у розрахунку на одну особу, грн.	Стимулянта
	П22 Рівень безробіття (за методологією П23 Міжнародної організації праці), %	Дестимулянта
	П24 Індекс інфляції	Дестимулянта
	П25 Рівень бідності (за критерієм за витратами: 75 % медіани сукупних витрат)	Дестимулянта
	П26 Рівень злочинності (кількість злочинів на 10 тис. осіб населення)	Дестимулянта
Конструкт 3 Стійкість національної економіки	П31 Державний борг (державний і гарантований, зовнішній та внутрішній) (у % до ВВП країни)	Дестимулянта
	П32 Загальний обсяг вивезення фінансових ресурсів за межі країни, $ млрд	Дестимулянта
	П33 Рівень тіньової економіки (у % до ВВП)	Дестимулянта
	П34 Частка підприємницьких доходів у структурі грошових доходів населення, %	Стимулянта
	П35 Валові міжнародні резерви, місяців імпорту	Стимулянта
	П36 Частка мікро- та малого бізнесу у ВВП країни, %	Стимулянта

Джерело: [22].

В оцінюванні економічної безпеки держави за конструктним підходом використано не абсолютні або відносні первинні показники, а динаміку показників, що, на думку авторів, має декілька безсумнівних переваг:

виникає можливість отримання не констатуючих оцінок економічної безпеки держави за минулий період, який, як правило, через суттєве запізнення статистичних даних достатньо далеко відстоїть від часу оцінювання, що

спричиняє втрату актуальності таких оцінок, а оцінок, які описують динаміку економічної безпеки держави – її зміцнення або послаблення за оцінюваний період;

виникає можливість виявлення динаміки економічної безпеки держави не лише за річними показниками, а й протягом року (з використанням квартальних показників);

зникає необхідність нормування різних за характером та розмірністю первинних показників та їхньої подальшої кількаразової згортки, що неминуче позначається на якості оцінок економічної безпеки держави;

агрегування первинних темпоральних показників для визначення часткових агрегованих показників за кожним з конструктів визначення поняття «економічна безпека держави» не призводить до суттєвого перекручування результуючих оцінок.

За кожним з конструктів змісту поняття «економічна безпека держави» мають визначатися часткові агреговані показники (ЧАП), значення яких свідчать про вплив кожного з конструктів на економічну безпеку держави.

Значення показника зміни економічної безпеки держави, що є меншим за одиницю, однозначно свідчить про її послаблення, про причини якого до деякої міри свідчать часткові агреговані показники (ЧАП) за кожним з конструктів змісту поняття «економічна безпека держави». За значенням показника зміни економічної безпеки держави, що перевищує 1, можна стверджувати про її зміцнення.

За результатами аналізу конструктного підходу до оцінювання економічної безпеки держави доцільні такі висновки:

конструктний підхід розроблений з метою подолання суттєвих обмежень функціонального підходу, осучаснення процедур оцінювання, позбавлення їх громіздкості, нормування різних за характером та розмірністю первинних показників, явно зайвих згорток первинних показників, актуалізації оцінок економічної безпеки держави, розширення їхніх аналітичних можливостей;

оцінювання по суті зводиться до оцінювання виконання вимог до

економіки держави, які об’єктивізується у групах показників за кожним з конструктів змісту поняття «економічна безпека держави». Якщо такі вимоги виконуються, про що свідчать значення оцінних показників, то національну економіку можна вважати до деякої міри (задовільної або незадовільної) убезпеченою;

оцінювання за характером є інтегральним, тобто охоплює найважливіші (на думку дослідників або найактуальніших на конкретний період часу) конструкти змісту поняття «економічна безпека держави»;

оцінювання відбувається у динаміці, оскільки результуючі оцінки показують зміну часткових агрегованих показників економічної безпеки держави за кожним з її конструктів протягом вибраного періоду;

кількість первинних показників є порівняно невеликою, трудомісткість їхнього узагальнення незначною, а дані для розрахунку доступні з відкритих джерел.

За результатами аналізу результатів апробації аналізованого конструктного підходу до оцінювання економічної безпеки держави слід погодитися з висновками авторів щодо її валідності, яка підтвердила також практичну орієнтованість і несуперечливість підходу: його використання дозволяє отримати результати, які однозначно інтерпретуються і є зручними у практичному використанні.

Конструктне трактування економічної безпеки дозволило авторам розглянути її не як статичний стан або просте накопичення показників, а як складне, багатовимірне та безпосередньо неспостережуване явище (латентну змінну), яке вимагає операціоналізації для його вимірювання.

Конструктний підхід є результатом переосмислення традиційної парадигми моніторингу макроекономічної безпеки, осучаснення класичної теорії безпекознавства та її поєднання із сучасними прикладними методами оцінювання макроекономічної економічної безпеки. Прикладна значущість конструктного підходу полягає в оптимізації процесів аналізу та аналітичного забезпечення державних рішень, оскільки аналізований підхід усуває потребу в

штучному нормуванні первинних показників та їх багаторазовому агрегуванні, які спотворюють кінцеві результати (як це має місце у функціональному підході).

Незважаючи на те, що конструктний підхід розроблено для оцінювання економічної безпеки держави, його цілком доречно та результативно завдяки конструктній архітектоніці та логіці оцінювання застосовувати в оцінюванні національної економічної безпеки. Для валідного застосування конструктного підходу в оцінюванні національної економічної безпеки необхідно чітко визначити конструкти змісту цієї категорії відповідно до її телеологічного або цільового гносеологічного статусу. Оцінки національної економічної безпеки, отримані із застосуванням конструктного підходу, є валідними, а зміна конструктів дозволяє застосовувати підхід в умовах, що швидко змінюються.

Переваги та обмеження конструктного підходу в оцінюванні національної економічної безпеки, які виявлено за результатами аналізу підходу, надано у табл. 8.

3.4. Компаративний аналіз

Компаративний аналіз надає змогу подолати ізольованість об'єкта дослідження і розглянути його в системі координат відносно іншого об'єкта.

В економічній безпекології макрорівня компаративний аналіз найчастіше використовується в оцінюванні економічної безпеки держави переважно за такими напрямами як зіставлення національних та міжнародних методик оцінювання, порівняння рівня економічної безпеки різних країн (наприклад, України та країн ЄС) та розмежування суміжних наукових категорій:

запропоновано методичний інструментарій оцінювання безпекового розвитку країни, що ґрунтується на використанні інтегрального індексу лідерських позицій країни в глобальному середовищі, містить 5 субскладових (економічну, соціальну, політико-правову, технологічну та екологічну) і компонується з 18 індикаторів – індексів міжнародних рейтингів [23];

Таблиця 8

Переваги та обмеження конструктного підходу в оцінюванні національної економічної безпеки

Переваги	Обмеження
Акцентування уваги в оцінюванні на актуальніших на конкретний період часу конструктах у визначенні змісту поняття «економічна безпека держави»	Складність формалізації субконструктів: Оскільки конструкт є абстрактною категорією, вибір первинних показників для його якісного репрезентування залишає певний простір для суб'єктивізму аналітика чи дослідника.
Доведена обмеженість використання жорстких порогових значень, які часто є застарілими або суб'єктивними, та інтегральних індексів Обґрунтування необхідності оцінювання з використанням системи взаємопов'язаних конструктів нижчого порядку (субконструктів), що відображають різні сфери та виміри національної економіки	Високі вимоги до вихідних даних: Реалізація підходу потребує якісної, систематизованої та порівняної статистичної бази, що ускладнюється в умовах структурних шоків або обмеженого доступу до публічної статистики.
Можливість коригування переліку первинних індикаторів залежно від зміни зовнішніх умов та викликів без руйнування загальної логіки оцінювання	
Деталізація діагностичних висновків завдяки відмові від згортання даних в єдиний інтегральний показник, що надає можливість локалізації проблеми та ідентифікації субконструкта з деструктивною динамікою	
Створення методологічної основи для розробки нових методик, які створюють підставу для реформування офіційних державних рекомендацій щодо оцінювання економічної безпеки України	

Складено авторами за результатами аналізу [22].

проаналізовано закордонний досвід оцінювання економічної безпеки зарубіжних країн як на рівні керівництва держав, так і для міжнародних рейтингів Світового банку та Банку реконструкції та розвитку і запропоновано основні напрямки його імплементації в національну практику [24].

Проте використання компаративного аналізу не лише як підґрунтя оцінювання економічної безпеки держави, а у вигляді методичних розробок у наукових працях вітчизняних дослідників з економічної безпекології представлено явно недостатньо.

Один з підходів до оцінювання економічної безпеки держави з використанням принципів та логіки компаративного аналізу надано в [25]. Цей підхід включено до аналітичного огляду тому, що його логіка та операції дозволяють використовувати його в оцінюванні національної економічної безпеки.

В основу компаративного аналізу економічної безпеки, в якому виконано порівняння рівня (стану) економічної безпеки кількох пострадянських країн – колишніх союзних республік СРСР (Україна, Азербайджан, Казахстан, Молдова, Грузія), які майже 30 років тому здобули статус незалежних держав, покладено конструктний підхід [25].

У компаративному аналізі економічної безпеки відібраних пострадянських країн [25] використано дані найвідоміших міжнародних індексних систем, що тривалий час формуються у світовій економічній аналітиці:

Індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index, CPI, 1996 р.);

Індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom, IEF, 1985 р.);

субіндекси Глобального інноваційного індексу (Global Innovation Index, GII, 2007 р.);

Міжнародний індекс прав власності (The International Property Right Index, IPRI, 2010 р.);

Індекс крихкості держав (Fragile States Index, FSI, 2005 р., до 2014 року – рейтинг недієздатних держав, Failed States Index) [25].

Вибір індексів та субіндексів міжнародних індексних систем для

компаративного аналізу економічної безпеки пострадянських країн автори підходу пояснили тим, що вони характеризують багато аспектів різноманітних процесів у державі, результати яких зміцнюють або навпаки послабляють її економічну безпеку.

Тривалий час існування відібраних міжнародних індексних систем надав змогу авторам методології оцінювання економічної безпеки держави з використанням логіки компаративного аналізу врахувати їхні переваги та обмеження. Так, до переваг віднесено однакову розмірність індексів міжнародних індексних систем (обчислюються у балах), що позбавляє необхідності виконувати додаткові допоміжні операції з первинними показниками. І хоча такі операції полегшують розрахунки підсумкових (інтегральних) оцінок, але одночасно «розмивають» сутність результатів оцінювання і потребують їх додаткових інтерпретацій.

Відправною позицією компаративного аналізу економічної безпеки пострадянських держав послугувало тлумачення змісту поняття «економічна безпека держави» з використання принципів конструктного підходу.

На думку авторів, економічну безпеку держави визнано важливою умовою сталого функціонування та розвитку національної економіки, тобто у компаративному аналізі економічна безпека держави має статичний або превентивний статус: економічна безпека держави - це умова сталого функціонування та розвитку національної економіки, наявність якої відображає її сприйнятливість до реалізації загроз різноманітного характеру та походження відповідно до наявних на даному етапі потреб, знань та уявлень. Чим вище рівень сприйнятливості національної економіки до реалізації загроз економіці держави, тим нижче її економічна безпека. І, відповідно, навпаки: низький рівень сприйнятливості національної економіки до реалізації загроз економіці держави означає високий рівень її економічної безпеки [25].

Бали досліджуваних країн за міжнародними індексними системами для проведення компаративного аналізу пострадянських країн надано у табл. 9.

Таблиця 9

Бали за індексами та субіндексами міжнародних індексних систем, відібраних для компаративного аналізу економічної безпеки пострадянських країн

Індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom)					
Країна	2016 (0 ÷ 100)	2017 (0 ÷ 100)	2018 (0 ÷ 100)	2019 (0 ÷ 100)	2020 (0 ÷ 100)
Україна	46,8	48,1	51,9	52,3	54,9
Казахстан	63,6	69	69,1	65,4	69,6
Молдова	57,4	58	58,4	59,1	62
Грузія	72,6	76	76,2	75,9	77,1
Азербайджан	60,2	63,6	64,3	65,4	69,3
Глобальний інноваційний індекс (Global Innovation Index)					
Субіндекс інноваційних витрат (Innovation Input Sub-Index rankings)					
Країна	2016 (0 ÷ 100)	2017 (0 ÷ 100)	2018 (0 ÷ 100)	2019 (0 ÷ 100)	2020 (0 ÷ 100)
Україна	38,9	41,05	40,45	40,73	40,14
Казахстан	41,7	43,15	43,56	43,73	42,78
Молдова	39,6	41,35	39,85	40,77	39,18
Грузія	41	42,16	44,44	48,19	43,89
Азербайджан	38,4	40,7	40,39	41,59	39,17
Субіндекс інноваційних результатів (Innovation Output Sub-Index rankings)					
Україна	32,5	34,19	36,59	34,07	32,49
Казахстан	21,3	19,85	19,28	18,32	14,34
Молдова	37,2	32,33	35,41	30,26	26,79
Грузія	26,7	26,61	25,65	25,76	19,66
Азербайджан	20,9	20,46	20,0	18,83	15,29
Міжнародний індекс прав власності (The International Property Right Index)					
Країна	2016 (0 ÷ 10)	2017 (0 ÷ 10)	2018 (0 ÷ 10)	2019 (0 ÷ 10)	2020 (0 ÷ 10)
Україна	3,93/39,3	3,42/34,2	4,28/42,8	4,43/44,3	4,47/44,7
Казахстан	4,76/47,6	4,43/44,3	4,84/48,4	4,85/48,5	5,01/50,1
Молдова	3,72/37,2	3,18/31,8	4,00/40,0	4,22/42,2	4,33/43,3
Грузія	4,6/46	4,71/47,1	5,15/51,5	5,25/52,5	5,24/52,4
Азербайджан	4,08/40,8	3,95/39,5	5,04/50,4	5,12/51,2	5,35/53,5
Індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index)					
Країна	2016 (0 ÷ 100)	2017 (0 ÷ 100)	2018 (0 ÷ 100)	2019 (0 ÷ 100)	2020 (0 ÷ 100)
Україна	29	30	32	30	33
Казахстан	29	31	31	34	38
Молдова	30	31	33	32	34
Грузія	57	56	58	56	56
Азербайджан	30	31	25	30	30
Білорусь	40	44	44	45	33

Продовження табл. 9

Індекс крихкості держав (Fragile States Index)					
Країна	2016	2017	2018	2019	2020
Україна	75,5/40,44	74/41,91	72,6/42,72	71/44,0	69/44,38
Казахстан	66,5/49,89	65,9/50,42	63,4/52,36	61,6/53,73	59,8/53,78
Молдова	73,2/42,86	72/44,01	69,5/45,97	67,1/48,03	66/47,44
Грузія	78,9/36,87	76,5/39,29	74/41,26	72/42,96	71,2/42,13
Азербайджан	76,3/39,60	76,3/39,5	74,6/40,63	73,2/41,72	71,3/42,02

Джерело: [25].
Трансформовані бали Міжнародного індексу прав власності (The International Property Right Index) та Індексу крихкості держав (Fragile States Index) від наявної шкали до 100-бальної шкали у табл. 9 надано через /.

Проведене оцінювання економічної безпеки досліджуваних країн за балами за кожним з індексів та субіндексів (їхнє максимальне та мінімальне значення тлумачиться однозначно − збільшення балів в інтервалі 0 ÷ 100 свідчить про зміцнення економічної безпеки держави), підсумовування балів за використаними індексними системами методом суми оцінок та розподіл сумарних балів за квінтилями (табл. 10) з метою ідентифікації якісних оцінок економічної безпеки досліджуваних держав надало змогу авторам методології компаративного аналізу дійти висновку про приналежність певної країни за кількістю балів до того чи іншого квінтиля оцінок.

Автори методології компаративного аналізу для оцінювання економічної безпеки держави дійшли висновку, що суттєвої зміни протягом аналізованого періоду сумарна кількість балів досліджуваних країн за вибраними індексними системами не зазнала, хоча і невпинно збільшувалася, але з дуже незначною динамікою. Загалом якісна картина за досліджуваними країнами протягом аналізованого періоду суттєво не змінилася: оцінка їх економічної безпеки наприкінці аналізованого періоду перейшла від рівня «нижча за середню» до рівня «середня».

Таблиця 10

Параметри розподілу сумарних балів за квінтилями економічної безпеки держави

Квінтиль	Кількість балів	Оцінка економічної безпеки країни	
		якісна	у частках одиниці
1	0-120	низька	0-0,2
2	121-240	нижча за середню	0,21-040
3	241-360	середня	0-41-0,6
4	361-480	вища за середню	0,61-0,08
5	481-600	висока	0,81-1

Джерело: [25].

З використанням параметрів розподілу сумарних балів за квінтилями економічної безпеки держави приналежність досліджуваних країн до певного з них показано у табл. 11.

За результатами проведеного компаративного аналізу економічної безпеки пострадянських країн автори справедливо стверджують, що досліджувані країни через низку причин не змогли протягом аналізованого періоду забезпечити прийнятний рівень економічної безпеки, адже сприйнятливість їх економічної системи до реалізації загроз різноманітного характеру залишалася високою. Не можна не зазначити, що спрямованість інституційних змін у аналізованих країнах до деякої міри сприяла посиленню, хоча і несуттєвому і доволі повільному, їхньої економічної безпеки. На жаль, в цілому за рівнем економічної безпеки Україна згідно вибраної методології її оцінювання поступається іншим країнам.

За результатами аналізу методології компаративного аналізу в оцінюванні економічної безпеки держави доцільні такі висновки.

Методологію компаративного аналізу в оцінюванні економічної безпеки держави слід розцінити як внесок авторів у розвиток міжнаціональних порівняльних досліджень економічної безпеки, як логічний місток між конструктним підходом та ще однією його емпіричною верифікацією на макрорівні кількох держав.

Таблиця 11

Приналежність досліджуваних країн за сумарними балами до квінтилів економічної безпеки держави

Квінтілі економічної безпеки держави					
Країна	роки				
	2016	2017	2018	2019	2020
Україна	2	2	3	3	3
Казахстан	3	3	3	3	3
Молдова	3	2	3	3	3
Грузія	3	3	3	3	3
Азербайджан	2	2	2	3	3

Джерело: [25].

Отже, незважаючи на первинне призначення – оцінювання економічної безпеки держави – компаративний аналіз цілком придатний для оцінювання національної економічної безпеки. Компаративний аналіз дозволяє нівелювати обмеження найпоширенішого в економічній безпекології функціонального підходу, оскільки усуває потребу в штучному нормуванні первинних показників та їхньому багаторазовому агрегуванні, які спотворюють кінцеві оцінки економічної безпеки.

Незаперечною перевагою компаративного аналізу є його гнучкість: залежно від внутрішньої ситуації в національній економіці та мети оцінювання може бути сформований певний набір міжнародних індексних систем з вибором конкретних індексів та субіндексів кожної з них, а також відібрано країни для порівняння.

Компаративний аналіз на відзнаку того ж функціонального підходу дозволяє порівняти стан економічної безпеки держави і стан національної економічної безпеки кількох країн, а вибрані міжнародні індексні системи – визначити напрями їхнього зміцнення.

Переваги та обмеження компаративного аналізу в оцінюванні економічної безпеки держави надано у табл. 12.

Таблиця 12

Переваги та обмеження компаративного аналізу в оцінюванні економічної безпеки держави

Переваги	Обмеження
Розширення меж аналізу економічної безпеки від національно-ізольованого контексту до регіонального порівняльного виміру	Перебування за межами уваги гетерогенності пострадянського простору, яка зумовлена принципово різною глибиною ринкових реформ, геополітичних орієнтирів та моделей економічного зростання, що пряме порівняння деяких індикаторів робить умовним, а тому потребує глибокого контекстуального коригування
Можливість побачити сильні та слабкі сторони економічної безпеки України на тлі інших країн регіону, чітко ідентифікуючи галузі з найбільшим кумулятивним ризиком (наприклад, боргова залежність, експортно-сировинна структура чи інвестиційний голод)	
Використання єдиної системи критеріїв і відносних індикаторів, яка дозволяє коректно зіставляти макроекономічні системи без спотворення результатів через різний масштаб економік чи різницю у форматах офіційної національної статистики	
Розгляд економічної безпеки держави через призму загальних інституційних проблем, спадку планової економіки та диференціації інтеграції національної економіки у світові ринки	

Складено авторами за результатами аналізу [25].

Висновки

Національна економічна безпека є настільки складним та багатогранним феноменом (хоча б за різним гносеологічним статусом поняття та визначеною відповідно йому його сутністю), що оцінити її з використанням якогось єдиного підходу майже неможливо. Автори проаналізованих публікацій довели необхідність формування сучасних підходів до оцінювання національної економічної безпеки і продемонстрували обмежені можливості у такому оцінюванні найпоширеніших підходів до оцінювання економічної безпеки держави, зокрема функціонального підходу, який використано і в Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджених наказом Мінекономрозвитку України від 29.10.2013 р. № 1277 [26], і в констатуючій частині Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року, рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року щодо якої затверджено Указ президента України від 11.08.2021 (виняток становить проаналізований конструктний підхід) [27].

Проаналізовані наукові праці відображають послідовну логіку наукового пошуку від переосмислення сутності підходів до оцінювання національної економічної безпеки до емпіричної верифікації у міжкраїновому вимірі та адаптації підходу до змін і в національній економіці, і у світовій економічній системі.

Результати аналітичного огляду сучасних підходів до оцінювання національної економічної безпеки виявили щільну залежність методичного базису оцінювання від вибраного гносеологічного статусу поняття «національна економічна безпека» і відповідного тлумачення його сутності. Саме множинність гносеологічних статусів поняття «національна економічна безпека» зумовила появу кількох сучасних підходів до формування методичного базису її оцінювання. Багатогранність поняття «національна економічна безпека» знайшла відображення у кількох сучасних підходах до її оцінювання. Сучасність підходів проявляється у:

відмові в оцінюванні національної економічної безпеки лише з позиції внутрішніх досягнень в економіці;

виході оцінювання за межі вузької оцінної спеціалізації та переході до оцінювання можливостей взаємодії національної економіки з іншими елементами світової економічної системи в рамках сучасної структури міжнародних економічних відносин.

Ці особливості сучасних підходів до оцінювання національної економічної безпеки створюють підстави для отримання її прогнозних оцінок за результатами прогнозів щодо її зміцнення за визначеними напрямами.

Слід відзначити певну концептуальну схожість конструктного та компонентного (атомарного) підходу, в яких увагу в оцінюванні пропонується зосередити саме на тих складових макроекономічної безпеки, що є на даний момент часу найважливішими. Така особливість цих підходів посилює їхню універсальність, адже дозволяє використовувати незалежно від умов, що склалися. Адже головне – виділити за наявних умов основні складові і економічної безпеки держави, і національної безпеки держави, зосередження уваги на яких дозволить визначити орієнтири та вектори їхнього оцінювання, а у подальшому – зміцнення.

Авторам проаналізованих підходів до оцінювання національної економічної безпеки вдалося подолати методологічний розрив, що зустрічається доволі часто у дослідженнях з естиметологічної проблематики економічної безпекології макрорівня – між описом предмета оцінювання – змістом понять «економічна безпека держави» або «національна економічна безпека» та методологією їхнього оцінювання. Наявність цього методологічного розриву виявляється у такому: конструкти, з використанням яких розкривається зміст понять «економічна безпека держави» або «національна економічна безпека», не використовуються в їхньому оцінюванні. Саме тому в проаналізованих підходах до оцінювання макроекономічної безпеки в явному або прихованому вигляді використано конструктний підхід, за яким головні конструкти змісту поняття «економічна безпека держави» або категорії «національна економічна безпека»

виступають підґрунтям їхнього оцінювання.

Серед ключових наукових здобутків щодо підходів до оцінювання національної економічної безпеки слід відзначити:

подолання вад інтегрального індексу національної економічної безпеки, головним з яких є його низька аналітичність, що потребує зворотного руху від інтегральної оцінки майже до первинних оцінних показників з метою виявлення причин отриманого значення інтегрального індексу національної економічної безпеки. Саме відмова від згортання різнопланових параметрів у єдиний інтегральний індекс вирізняє проаналізовані підходи до оцінювання національної економічної безпеки і відрізняє їх від застарілих офіційних методичних рекомендацій з оцінювання в економічній безпекології макрорівня;

обгрунтовану демонстрацію двовимірності макроекономічної безпеки, яка, з одного боку, забезпечує стійкість національної економіки, що є чи не головною умовою її поступального та безперервного розвитку, а, з іншого боку, є вагомим чинником зовнішньої геоекономічної суб'єктності та інвестиційної привабливості національної економіки.

Придатність до практичного використання проаналізованих сучасних підходів до оцінювання національної економічної безпеки автори продемонстрували на конкретних розрахунках її оцінок, які в цілому верифікували теоретичне підґрунтя підходів.

Валідність результатів апробації проаналізованих підходів слугує підставою для твердження про їхнє практичне значення:

проаналізовані підході надають можливість суб’єктам державного регулювання економіки локалізувати конструкти та їхні субконструкти, стан яких має суттєве значення для зміцнення національної економічної безпеки у конкретний період часу, і сформувати перелік первинних показників для опису стану конструктів та їхніх субконструктів;

проаналізовані підходи зберігають аналітичну працездатність у різні періоди – як у відносно нормальних, так і у періодах з високою невизначеністю, структурних трансформацій та воєнних шоків;

проаналізовані підходи забезпечують прозору аналітичну базу для оцінювання макроекономічної безпеки України міжнародними партнерами, кредиторами та інвесторами, адже в підходах використовуються статистичні дані з відкритих джерел, доступних для проведення процедур оцінювання.

Таким чином, праксеологічна цінність проаналізованих сучасних підходів до оцінювання національної економічної безпеки полягає у можливості використання отриманих оцінок в ухваленні рішень на макрорівні стосовно захисту національних інтересів, запуску стабілізаційних заходів в національній економіці, виявлення її найбільш вразливих секторів, що надає змогу раціоналізувати використання ресурсів всіх видів на зміцнення національної економічної безпеки.

В цілому за результатами аналітичного огляду сучасних підходів до оцінювання національної економічної безпеки є підстави стверджувати, що за естиметологічним напрямом в економічній безпекології макрорівня сформувався принципово завершений, концептуально цілісний та методологічно суворо виміряний напрям, що характеризується переходом від пасивного формалізованого моніторингу до динамічного, аналітично обґрунтованого вимірювання національної економічної безпеки.

Список використаних джерел

1. Вступ до оцінювання. URL: https://euprostir.org.ua/courses/lecture/143792

2. Філософія науки : підручник / І.С. Добронравова, Л.І. Сидоренко, В.Л. Чуйко та ін.; за ред. І.С. Добронравової. К. : ВПЦ «Київський університет». 2018. 255 с. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Phil-science.pdf

3. Ситник Г. П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади) : підручник. К. : НАДУ, 2012. 730 с. URL: https://nmc.dsns.gov.ua/upload/1/6/3/7/9/2019-9-14-sitnik-du.pdf

4. Ліпкан В. А. Національна безпека України : навч. посіб. К. : Кондор, 2008. 566 с. URL: https://library.nusta.edu.ua/depository/%D0%95%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%BDi%20%D0%BA%D0%BD%D0%B8%D0%B6%D0%BA%D0%B8/%D0%9D%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B0%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8/01.pdf

5. Ліпкан В. А. Теорія національної безпеки : підручник. К. : КНТ, 2009. 631 с.

6. Баліцький В. Гносеологія формування понять «безпека», «державна безпека» та «національна безпека». Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис. 2023. № 29. С. 183–188. DOI: https://doi.org/10.32782/2305-9389/2023.29.29 URL: https://litopys.volyn.ua/index.php/litopys/article/view/491/425

7. Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави : підручник / за ред. Б. Кравченка. К. : Ін-т держ. управл. і самоврядування при Кабінеті Міністрів України, 1994. 140 с.

8. Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення / за ред. Б. Кравченка. К. : Кондор, 2002. 302 с.

9. Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави. Методологія забезпечення : монографія. К. : Київський економічний інститут менеджменту, 2003. 320 с.

10. Гончарук В. Л. Генеза категорії «економічна безпека» у державному управлінні: від теоретичних засад до політики національної безпеки. Публічне адміністрування та національна безпека : електр. наук. видання. 2025. № 11 (64). DOI: 10.25313/2617-572X-2025-11-11594. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/5.pdf

11. Самофалова М., Іванюта Т., Сартаков Д., Благодатний А., Єременок В. Сутність категорії «економічна безпека»: структура та особливості формування. Київський економічний науковий журнал. 2024. № 7. С. 127–135. DOI: https://doi.org/10.32782/2786-765X/2024-7-18

12. Скорук О. В. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. Вип. 6. Ч. 3. С. 44–47. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/6_3_2016ua/6_3_2016.pdf

13. Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку; Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. К. : 2008. 48 с.

14. Шлемко В. Т., Бінько І. Ф. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення : монографія. К. : НІСД, 1997. 144 с.

15. Губський Б. В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення : монографія. К. : Укрархбудінформ, 2001. 122 с.

16. Жаліло Я. А. Економічна безпека держави, підприємства, особи в інтегрованому суспільстві. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2001. Вип. 26. С. 24–27.

17. Крамаренко К. М., Бойчук М. П. Теоретичні аспекти національної економічної безпеки. Економіка та суспільство. 2017. Вип. 3. С. 165–168. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/8_ukr/28.pdf

18. Мельниченко Б., Фігель Н. Основні підходи до розуміння поняття «національна безпека». Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». 2021. № 2(30). С. 68–72.

19. Kozachenko Ganna, Pogorelov Yuriy, Romanovska Yuliia, Faizov Anatolii, Pohorelova Kateryna. Evaluating national economic security of Ukraine: a value-based view. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice. 2026. 3(68). P. 373–385. DOI: https://doi.org/10.55643/fcaptp.3.68.2026.5160. URL: https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/5160/4642

20. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Методологія наукових досліджень : підручник. Харків : Право, 2019. 368 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/OMND.pdf

21. Kozachenko Ganna, Didyk Andriy, Pogorelov Yuriy, Romanovska Yuliia, Marmura Maksym. Assessment of National Economic Security of Ukraine. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice. 2025. 1(60). P. 357–370. DOI: https://doi.org/10.55643/fcaptp.1.60.2025.4653

22. Козаченко Г. В., Погорелов Ю. С., Герасименко Л. В. Оцінювання економічної безпеки держави з використанням конструктного підходу. Бізнес Інформ. 2020 №9. С. 44–55. DOI: https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-9-44-55

23. Карпенко О. Економічна безпека країни та міжнародні рейтинги: аналіз та інструменти оцінювання. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки». 2023. № 3 (109). С. 5-12. DOI: https://doi.org/10.37734/2409-6873-2023-3-1

24. Кошиков Д. О. Зарубіжний досвід оцінювання економічної безпеки: основні підходи та можливості для України. Право і безпека. 2020. № 2 (77). С. 118–125. DOI: https://doi.org/10.32631/pb.2020.2.16.

25. Kozachenko Ganna, Andrushchenko Igor, Pogorelov Yuriy, Gerasymenko Larysa, Romanovska Yulia. Comparative analysis of economic security in post-soviet countries. Review of Applied Socio-Economic Research. 2021. Volume 22. Issue 2. P. 86-101. URL: https://www.reaser.eu/ojs/ojs-3.1.2-1/index.php/REASER/article/view/109/68

26. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : затв. наказом Мінекономрозвитку України від 29.10.2013 р. № 1277. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13/stru

27. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року»: Указ президента України від 11.08.2021. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text